

Marek Šmíd: Vatikán a prví světová válka: Proměny zahraniční politiky Svatého stolce v letech 1914–1918.

1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2016, 127 stran, ISBN 978-80-7325-396-7.

Rozsahovo útlá, avšak faktograficky veľmi bohatá, pútavá a zaujímavá. Presne taká je najnovšia monografia historika a politológa PhDr. et PaedDr. Marka Šmída, Ph.D. (1979), ktorý študoval na Filozofickej fakulte Univerzity Karlovej v Prahe a v súčasnosti pôsobí ako odborný asistent na Filozofickej fakulte Juhočeskej univerzity v Českých Budějoviach. Dlhodobu sa vo svojej vedeckej práci venuje otázkam zahraničnej politiky Svätej stolice v 20. storočí, cirkevným dejinám v 19. a 20. storočí, ako aj českým a svetovým dejinám minulého storočia. Vo svojej novej knihe sa zaoberá, ako napovedá už názov titulu, postojmi Apoštolského stolca počas strašného masakru mohutných rozmerov, ktorý vošiel do dejín pod názvom prvá svetová vojna.

Marek Šmíd je mimoriadne plodný autor, ktorý publikoval nielen desiatky časopisec-kých štúdií prevažne z oblasti politických a cirkevných dejín, ale už aj niekoľko vlastných monografií (Šmíd 2007, 2011, 2015). Vo svojej najnovšej publikácii zúročil nielen svoje doterajšie skúsenosti a poznatky o tejto téme, ale aj plody vlastného bádateľského úsilia, ktoré rozvíjal vo vatikánskych a viedenských archívoch. Je nutné hneď na začiatok konštatovať, že táto jeho práca nevyšla nazmar a rozhodne bola korunovaná úspechom. V knihe, ktorá vyšla ako 27. zväzok edície *Quaestiones quodlibetales* vydavateľstva CDK (recenzentmi boli profesor Martin Weis a docent Tomáš Petráček) totiž erudovane, zasvätené a zrozumiteľne prezentuje vývoj „vatikánskej“ zahraničnej politiky a diplomacie v časoch bezprostredne pred vojnou a počas nej. Venuje sa pritom rozličným aspektom tejto témy, berúc do úvahy napríklad otázku Srbska pri vypuknutí vojnového konfliktu, takzvanú rímsku otázku (postavenie Svätej stolice v rámci zjednoteného Talianska), vzťah Veľkej Británie, Francúzska, Ruska a USA k Apoštolskému stolcu, pápežské humanitárne a diplomatické iniciatívy, ale aj československo-vatikánske diplomatické styky.

Svoj výklad začína Šmíd celkom prirodzene súmrakom pontifikátu sv. Pia X., ktorý bol síce na jednej strane veľkým reformátorom vnútri cirkvi, ale zároveň aj človekom značne konzervatívne zmýšľajúcim. Práve v závere jeho úradovania na katedre sv. Petra vypukla vojna, v ktorej sa Svätá stolica ako neutrálna medzinárodnoprávna entita angažovala osobitným spôsobom. Už pri zmienkach o sv. Piovi X. sa autor pokúša vyvrátiť názory, podľa ktorých bola cirkev jednoznačnou podporovateľkou a zástankyňou konkrétnych bojujúcich strán a „žehnala“ zbraniam predovšetkým Ústredných mocností. Pápež mal totiž v tejto súvislosti vyhlásiť: „*Řekněte císaři, že nežehnám ani válce, ani tomu, kdo ji chtěl. Žehnám míru!*“ (s. 17). Na druhej strane je nepopierateľné, že katolícka cirkev zohrávala istú rolu v podporovaní starého režimu a nemala príliš záujem na rozpade tradičných, zažívaných geopolitických poriadkov, zvlášť v podunajskej monarchii, ako to úspešne satiricky vykreslil napríklad Jaroslav Hašek vo svojom *Švejkovi*. Nový pápež Benedikt XV. sa síce snažil vo svetovom konflikte angažovať svojimi mierovými a humanitárnymi iniciatívami (svoju prvú encykliku *Ad beatissimi Apostolorum* z 1. 11. 1914 venoval práve mierovej výzve), avšak tie sa neraz míňali účinku z celkom prirodzených a logických dôvodov.

Doba bola už prinajmenšom od záveru 19. storočia tehotná zmenou a hierarchicky vystavaná spoločnosť opierajúca sa o rozhodnutia monarchov ustanovených „z Božej vôle“, ktorí odmietali demokraciu a liberalizmus a podporovali či aspoň vedome uchovávali sociálne a národnostné nerovnosti, sa už viac nemohla udržať „na nohách“. O slovo sa hlásili nové myšlienkové prúdy, nové ideológie a výtvarné vedy a techniky, čoraz výraznejšie sa prejavoval triedny charakter spoločnosti, emancipoval sa proletariát, svoje

„miesto pod slnkom“ v politickom i širšom spoločenskom zmysle slova sa pokúšali vydobyť si ženy. Pápež nebol schopný dovidieť ďalej za horizont súdobej reality a idylického obrazu jednoty trónu a oltára, pričom vina za vtedajšie hrozné utrpenie podľa neho „*spočívala predovšetkým na bedrech modernizmu, ktorý se ve společnosti rozšířil*“ (s. 34). Napokon, toto schematické myslenie (čo je nové a moderné, je automaticky zlé, čo je tradičné a zaužívané, je prirodzene dobré) bolo typické pre cirkev ešte niekoľko ďalších desaťročí. Nehovoriac o tom, že isté sympatie Svätej stolice k Ústredným mocnostiam a zvlášť previazanosť habsburského domu s cirkvou dodávali výživnú „municiu“ proticirkevným či priamo protináboženským a národne obrodeneckým náladám, čo sa prejavilo zvlášť v Čechách, ako pripomína sám autor: „*Pokud bychom hledali bezprostřední kořeny poválečného odklonu mnoha Čechů od katolické církve, lze je nalézt ve válečném duchovním formalismu a náboženské povrchnosti v době první světové války*“ (s. 46).

Aj osem mierových zásad Benedikta XV. z 1. 8. 1917 (s. 75) bolo značne neadekvátnych a už v čase ich publikovania bolo možné ich považovať za nerešpektujúce vojnovú realitu a zvlášť prirodzené aspirácie mnohých národov, vrátane Slovákov a Čechov. Niet divu, že Dohoda bola z týchto návrhov prinajmenšom v rozpakoch a považovala ich za nadbiehajúce Nemecku. Sám americký prezident Wilson pápežovo úsilie „*zdvořile odmítl a vyslovil se proti požadovanému návratu statu quo z roku 1914, který byl pro vstřícnost vůči Rakousko-Uhersku v rozporu s představami Washingtonu*“ (s. 76). O niekoľko mesiacov zverejnených štrnásť bodov prezidenta Wilsona predstavovalo už inú, realistickejšiu alternatívu voči spomínaným pápežovým návrhom. Apoštolský stolec totiž nemal záujem meniť čosi na geopolitickom usporiadaní v strednej Európe. Naopak, „*usiloval o zachování statu quo ante bellum, což fakticky znamenalo udržení celistvosti Rakousko-Uherska, neboť Vatikán považoval habsburskou monarchii za významnou středoevropskou a katolickou mocnost, jež brání pronikání pravoslavi a protestantismu do Evropy*“ (s. 77). Výrečným dôkazom o silnom záujme Vatikánu udržať habsburskú monarchiu pohromade a nepripustiť emancipáciu jednotlivých národov je aj žiadosť amerických katolíkov z novembra 1917 adresovaná Benediktovi XV., ktorá obsahovala prosbu o podporu boja za oslobodenie Čechoslovákov a zároveň aj finančný dar vo výške 5000 dolárov. Toto ich želanie „*však zůstalo nevyslyšeno*“ (s. 85).

O tom, že Svätá stolica sa do samého konca vojny odmietala zmieriť s územným rozpadom jednej zo svojich „najvernejších dcér“, svedčí aj osobný list pápeža z konca septembra 1918 adresovaný cisárovi Karolovi I. (pozri s. 98–99), ktorého, mimochodom, cirkev ústami dnes uz svätého Jána Pavla II. vyhlásila v októbri 2004 za blahoslaveného. Túto miestami až zúfalú snahu Apoštolského stolca udržať pohromade aspoň jednu veľkú baštu, či skôr predsunutú pevnosť katolicizmu a nestratiť ju podobným spôsobom, ako sa to stalo začiatkom 20. storočia s Francúzskom, ktoré sa sekularizovalo a oficiálne odlúčilo od cirkvi, treba chápať aj v kontexte vývoja v bolševickom Rusku, kde sa komunistická moc netajila otvoreným nepriateľstvom voči náboženstvu. Zvlášť sa tieto obavy Vatikánu a najvyššieho veľkňaza cirkvi javia ako opodstatnené vo svetle zjavení Panny Márie v portugalskej Fatime, ktoré cirkev oficiálne uznala a ktorým Marek Šmíd tiež venuje istú, hoci skôr len symbolickú, pozornosť (pozri s. 86–87).

Aby autor lepšie ilustroval myšlienkové schémy ruských bolševikov, neváha citovať Leninov spis *O náboženstve*, ktorým vyhlasuje náboženstvu otvorený a tvrdý boj a postuluje socializmus ako nové „náboženstvo“ Ruska (pozri s. 90–91). Paradoxne však v čase svojho vzniku bolševická diktatúra nebola vnímaná Vatikánom „*za bezprostřední hrozbu katolicismu*“ (s. 91), a to najmä vzhľadom na nedostatok informácií o dianí v krajine, čo následne viedlo k podceneniu tejto hrozby. I keď sa Marek Šmíd v celom svojom diele dôsledne vyhýba subjektívnym konštatáciám, komentárom a hodnotiacim súdom a rád necháva prehovárať k čitateľom skôr historické fakty, v závere publikácie celkom správne uvažuje, že hoci „*jako politik skutečně papež neuspěl*“ (s. 101), za jeho najväčší úspech počas vojny možno považovať „*humanitární a charitativní akce*“ (s. 102). Faktom ostáva, že po

tejto vojne už bola z objektívnych dôvodov úloha katolíckej cirkvi ako aktéra v medzinárodných vzťahoch na niekoľko ďalších desaťročí skôr marginálna a vlastnou vnútornou obrodou prešla cirkev až v polovici šesťdesiatych rokov vďaka II. vatikánskemu koncilu.

Na záver je vhodné ešte pozitívne zhodnotiť pútavý a čitateľsky prístupný jazyk, ktorým je kniha napísaná, čo iste pomôže popularizácii tejto témy aj medzi laickou verejnosťou a jej lepšej percepcii. Vyzdvihnúť je potrebné aj skutočnosť, že autor nevenoval pozornosť len ústredným postavám, ale všimol si aj „zákulisie“ diplomacie Svätej stolice, ako o tom svedčí samostatná kapitola, kde sa zamerá na stručnú charakteristiku troch kardinálov, ktorí pôsobili vo funkcii štátneho sekretára v čase prvej svetovej vojny: Rafael Merry del Val y Zulueta, Domenico Ferrata a Pietro Gasparri. K lepšej prehľadnosti prezentovaných informácií prispievajú tabuľkové prílohy, kde sú prehľadne zoradené kľúčové politické a cirkevné osobnosti tej doby, vrátane časového vymedzenia ich funkčných období (pápeži, štátni sekretári, veľvyslanci európskych štátov pri Svätej stolici, monarchovia a prezidenti svetových mocností, apoštolskí nunciovia a ministri zahraničných vecí veľmocí). Ako trochu nadbytočná sa javí obrazová príloha, ktorá okrem pápežov znázorňuje aj niekoľko významných cirkevných osobností, ktorým sa autor na predchádzajúcich stranách dôkladne venuje, ako aj portréty relevantných súdobých panovníkov či momentky z vojny. Tento typ prílohy sa totiž hodí skôr do učebnice než do vedeckej monografie, kde existuje oprávnený predpoklad, že čitateľ je oboznámený s vizuálnou podobou spomínaných osôb, prípadne je nepochybne dostatočne zručný, aby si ju vyhľadal príslušným spôsobom na internete. Vzhľadom na fakt, že kniha je svojím charakterom určená predovšetkým odbornej verejnosti (aj keď so značným potenciálom zaujať – ako už bolo spomenuté – aj laických záujemcov), by sa jej hodnota nijako neznižila, ak by práve táto spomínaná príloha absentovala. Až na túto drobnú výhradu dielo v podstate nemá slabšie stránky a je zjavné, že je výsledkom poctivej bádateľskej práce.

Šmídova kniha predstavuje značné obohatenie našej (českej a slovenskej) spisby o vojnových a diplomatických dejinách, o histórii medzinárodných vzťahov i o cirkevných dejinách. Pokiaľ sa autor v budúcnosti odhodlá na podobnú publikáciu, mapujúcu na základe archívneho bádania aj iné etapy dejín diplomacie Svätej stolice, možno sa na ňu právom už teraz tešiť. Ak sa rozhodne šíriť svoje poznatky v niektorom svetovom jazyku, radosť z úspechu českej vedy bude istotne o to väčšia.

Marián Sekerák

Literatúra

- Šmíd, Marek (2007): *Masaryk a česká katolícká moderna*. Brno: L. Marek.
- Šmíd, Marek (2011): *Nepřítel: první republika: Radikalizace skupiny českých katolíckých intelektuálů v letech 1918–1938*. Brno: L. Marek.
- Šmíd, Marek (2015): *Apoštolský nuncius v Praze: Významný faktor v československo-vatikánských vztazích v letech 1920–1950*. Brno: CDK.